

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 3(19)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Саєвич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки

Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Кривобороденко Г. П., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Поляков О. М., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, проф., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Джинчарадзе Н. Г., д-р філос. наук, проф., Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Охременко О. Р., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подоляка А. М., канд. юрид. наук

М43 Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. —

ISBN 966-608-120-2

К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2008. — Вип. 3(19). — 244 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст. — ISBN 978-966-608-923-9

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник "Наукові праці МАУП" зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України "Наукові праці МАУП" визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2

ISBN 978-966-608-981-9

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2008
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	5	Ус М. И. <i>Современные подходы к процессам управления</i>	70
Дікарев О. І. <i>Інвестування паливно-енергетичного комплексу: світовий досвід для України</i>	5	Булавін П. Г. <i>Загальна характеристика формування цілей державного управління у зовнішньоекономічних відносинах</i>	76
Мойсеєнко І. П. <i>Індикативний метод оцінювання інтелектуального потенціалу</i>	11	Колосінський Є. Ю., Масалковська Л. <i>Вплив економічної глобалізації на діяльність суб'єктів господарювання</i>	80
Чернуха Н. М., Чернуха Г. О. <i>Інтеграція у сучасному освітньому просторі</i>	15	Аль-Тмейзі А. Ю. <i>Авіаційний комплекс України та його вплив на якість транспортних послуг</i>	88
Рибак О. М., Білоус А. О. <i>Досвід реформування вищої освіти у країнах Центральної та Східної Європи і його значення для України</i>	19	Лугова Г. В. <i>Санітарно-епідеміологічний моніторинг як інструмент управління профілактикою кишкових інфекцій серед військовослужбовців військових частин, що розташовані в басейні Дніпра</i>	92
Мушкин И. М. <i>Развитие дистанционного образования в высшей школе</i>	26	Сафонова А. С. <i>Генезис розвитку процесів фінансової глобалізації світової економіки в контексті інтеграційної взаємодії країн</i>	96
Мироненко В. В., Саєвич І. Г. <i>Інтернет як сучасна технологія навчання</i>	30	Арбузов А. Б. <i>Ризики кредитного портфеля в системі банківських ризиків</i>	102
Мельник П. П. <i>Економіко-екологічна збалансованість у системі захисту рослин</i>	34	Чабаненко В. В. <i>Формування загальноєвропейського ринку праці у процесі європейської економічної інтеграції</i>	111
Топчій С. П. <i>Інтеграційні об'єднання на ринку зерна України: переваги і недоліки</i>	38	Шарапов С. В. <i>Адміністративне управління в системі загального управління підприємством</i>	118
Кулик Р. О. <i>Методологія створення регіональних кластерів та оцінювання їх ефективності</i>	43	Янгалічев Р. Н. <i>Теоретичні основи розподілу і перекладання податків</i>	124
Кузнецов М. С. <i>Суцність колективного трудового конфлікту как объекта государственного управления</i>	50	Мамедов А. <i>Проект трубопровода “Баку–Одесса–Броды”: реалии и перспективы реализации</i>	132
Халамендик В. Д. <i>Професійна підготовка випускників вищих навчальних закладів: проблема управління</i>	57		
Давиденко А. П. <i>Роль держави в підтримці розвитку ринку послуг в Україні</i>	63		

О. М. РИБАК

А. О. БІЛОУС

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 19–25

Узагальнюється й викладається східноєвропейський досвід реформування вищої освіти, розглядається можливість його застосування в Україні.

Напрацьований досвід реформування системи вищої освіти країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) становить значний інтерес для України з огляду на євроінтеграційні перспективи її розвитку. Особливо це стосується осмислення досвіду тих країн, в яких освітня реформа проводилася водночас з підготовкою до вступу в Європейський Союз (Польщі, Угорщини, Чеської Республіки, Словацької Республіки) і була підпорядкована тим чи іншим вимогам членства у зазначеній спільноті.

Системи освіти у країнах ЦСЕ створювались і розвивались під сильним впливом освітньої системи Радянського Союзу, успадкованої також Україною. Тому дослідження змісту їх реформаторських заходів, цілей та завдань, основних тенденцій розвитку освіти, модернізації системи управління може стати плідним щодо застосування у відповідній практиці в нашій країні.

З огляду на це вважаємо необхідним проаналізувати особливості реформ систем освіти у країнах з перехідним періодом, які розпочали реконструкцію своїх освітніх систем лише на початку 90-х років водночас з періодом становлення незалежної України. Такий аналіз досвіду реформування вищої освіти у посттоталітарних країнах ЦСЕ, на наш погляд, дає змогу:

- розкрити на підставі порівняльного аналізу провідні тенденції та закономірності складного і суперечливого процесу реформування освіти;
- усвідомити сутність і шляхи подолання опору старої освітньої системи та визначи-

ти особливості нових перешкод, які виникали у процесі реформування і певним чином його стримували;

- глибше осмислити проблеми, що постають перед Україною у процесі трансформаційних змін, визначити найбільш дійові та ефективні засоби їх практичного розв'язання;
- визначити можливість і доцільність адаптації та застосування зазначеного досвіду в ході реформування системи вищої освіти в Україні.

Виходячи із специфіки кожної країни йдеться не про механічне перенесення моделей реформування системи вищої освіти, а про творче використання сукупності аспектів і виявлених закономірностей цього процесу в освіті країн ЦСЕ, які можуть бути адаптовані до українських умов, а також про врахування проблем і помилок, що мали місце в підготовці і проведенні реформ, з метою їх уникання в Україні.

На відміну від країн Західної Європи, у країнах ЦСЕ реформи вищої освіти розпочалися водночас з політичними змінами та їх переходом до ринкової економіки, що сталося на рубежі 90-х років минулого століття та передусім спрямовувалися на демонтаж тоталітарного політичного режиму. За своєю глибиною і швидкістю здійснення їх можна порівняти лише з реформами вищої школи кінця 40-х — початку 50-х років ХХ ст. [2, 209]. У той час західна модель вищої освіти замінялась соціалістичною моделлю, а тепер навпаки: соціалістична модель, яка була впровадже-

на у Центральній та Східній Європі, замінюється сучасними моделями Західної Європи і США. У повоєнні роки головною метою вищої освіти країн ЦСЄ була підготовка “кадрів-будівельників соціалізму”. Централізована, планова економіка забезпечувала державам повний контроль за працевлаштуванням випускників вищих навчальних закладів. Вища школа впродовж десятиліть була частиною політичної та економічної систем. Це знаходило підтвердження в ідеологізації навчальних програм ВНЗ, особливостях організації студентського життя, змісті наукових досліджень, призначеннях на академічні посади, встановленні міжнародних зв'язків та взагалі супроводжувалося обмеженням академічних свобод та автономії вищих навчальних закладів.

Сьогодні системи вищої освіти країн Центральної та Східної Європи характеризуються намаганням відійти від соціалістичної системи освіти та наблизитися до західних освітанських моделей. Це підтверджується низкою таких тенденцій [2, 210]:

- зміна критеріїв вступу до ВНЗ;
- самостійне визначення змісту навчальних програм та організації навчального процесу;
- викорінення номенклатурної системи призначення на академічні посади;
- створення органів колективного управління за участю викладачів і студентів;
- заміна політичної звітності вищої школи на економічну;
- посилення процесу диверсифікації систем вищої освіти;
- незалежність міжнародних академічних зв'язків від політичних та ідеологічних завдань.

Викладене зумовлює необхідність більш детального аналізу ходу реформ вищої освіти та їх специфіки в окремих країнах Центральної та Східної Європи.

У Польщі нові напрями освітньої політики розроблялися в умовах глибоких соціально-політичних та економічних перетворень, переходу до ринкової економіки, зміни характеру праці, що вимагало високого рівня освіти, ініціативності та підприємництва в роботі. У 90-х роках послабилося пряме втручання держави в галузь освіти, що призвело до плюралізму її системи. Сучасна освітня політика стала важливим елементом соціальної стратегії держави. Вона розробляється з урахуванням невирішених в минулому завдань, які тепер з новою силою заявили про себе на но-

вому етапі історичного розвитку країни. У системі освіти Польщі спостерігався серйозний розрив між глобальними потребами суспільства та результатами освіти; між об'єктивними потребами часу та загальним недостатнім рівнем освіти; між професійною орієнтацією та потребами особистості в гармонійному задоволенні різноманітних пізнавальних інтересів; між сучасним рівнем розвитку науки та архаїчним стилем викладання [4, 80].

Уже на початковому етапі політичних і соціально-економічних перетворень польський уряд зосередив зусилля на вивченні стану і перспектив економічного розвитку країни. У державній доповіді про довгострокову стратегію модернізації країни “Шлях у 2010 рік”, підготовленої Комітетом прогнозів “Польща в ХХІ столітті” при Президії Польської Академії наук, було проголошено, що “найвищим пріоритетом на найближчі 15 років має бути використання інтелектуального потенціалу Польщі та її людських ресурсів для прискорення та модернізації суспільно-економічних процесів. Ми висловлюємося за стратегію наступу освіти, за досягнення у 2010 році європейських освітніх стандартів” [13].

Правову основу діяльності закладів вищої освіти і управління ними у Польщі складають прийняті парламентом закони про освіту. У 1990 році перший некомуністичний парламент ухвалив новий, ліберальний закон про вищу освіту, який передбачав створення приватних навчальних закладів і широку академічну автономію вищих державних навчальних закладів [3, 81]. Взагалі сутність реформи вищої освіти у Польщі полягає в реалізації заходів щодо поліпшення її якості, які вживалися з початку 90-х років. У нових законодавчих актах того часу передбачалися зміни в організації та управлінні наукою і вищою освітою, які відкривають шлях до внутрішніх реформ у вищих навчальних закладах та наукових інституціях. Крім цього, польське освітнє законодавство налічує низку законів, які забезпечують демократизацію управління освітою і наукою: про вищу освіту (1990 р.), про професорські звання та наукові титули (1990 р.), про утворення комітету з наукових досліджень (1991 р.), про систему освіти (1998 р.).

Прийняті закони надають ВНЗ більшої самостійності щодо питань навчання та наукової діяльності, дозволяють їм приймати незалежні рішення стосовно своїх завдань і шляхів їх реалізації як на загальному університетському рівні, так і на рівні основних структурних підрозділів.

Вища Рада фактично є засобом контролю планів і рішень міністрів. Вона здійснює аналіз усіх законодавчих актів, що стосуються освіти, критеріїв розподілу бюджетних коштів і визначає частку витрат на освіту, розглядає обсяги обов'язкових програмних мінімумів.

Зростання автономії, наданої університетам, дало їм змогу ініціювати і провести у життя кардинальні інновації. Також цей закон створив можливості для відкриття нових навчальних закладів і сприяв розвитку підприємництва. Усі ці фактори і зростання попиту на освіту при збільшенні кількості місць в університетах привели до виникнення в Польщі ринку освіти, який розвивається дуже динамічно.

Згідно з дослідженням експертів Центра наукової політики та вищої освіти при Варшавському університеті, нові тенденції розвитку вищої освіти у Польщі відбиваються передусім у бурхливому зростанні чисельності студентської молоді. Впровадження закону про освіту усунуло кількісні обмеження прийому студентів у кожний з навчальних закладів, а також централізоване формування критеріїв прийому. Було введено нове фондове регулювання для державних вищих навчальних закладів [8].

Після 1989 р. значне збільшення чисельності студентів декларується як один із пріоритетних напрямів державної освітньої політики. Так, розміри субсидій, наданих кожному з навчальних закладів, узгоджуються з кількістю студентів. За останні десять років чисельність студентів зросла приблизно вчетверо: з 0,4 млн до 1,5 млн осіб [14]. Таке надзвичайне збільшення кількості студентів відбувалося за рахунок швидкого розвитку мережі приватних коледжів та вузькоспеціалізованих вищих шкіл. Уже через 9 років після того, як уперше було дозволено відкривати приватні навчальні заклади, відсоток студентів у цій сфері вищої освіти склав 29,4 % (70,6 % — у державних навчальних закладах). Це може розглядатися як свідчення підприємницьких здібностей викладацького персоналу, якому вдалося організувати майже 200 вищих навчальних закладів у містечках, де ніколи їх не було. Більшість цих закладів пропонують 3–3,5-річні програми навчання на рівні бакалавра; лише кілька з них мають право на навчання за магістерськими програмами [10].

Особливістю приватного сектора вищої освіти у Польщі є його велика доступність для молоді з малих міст і сіл, а також із середовища робітничого класу і селянства. Наприклад, у Вищій школі фінансів і менеджменту в Белостоці кількість

студентів із сільської місцевості перевищує 20 %, а з робітничих родин — 60 % [7, 138]. Місце розташування є одним з найважливіших критеріїв вибору університету. Вартість проїзду, житла і харчування найчастіше перевищує вартість навчання у приватному університеті, розташованому поблизу від місця проживання студентів.

Сьогодні у ВНЗ державного сектора створені нові структурні підрозділи (департаменти, інститути, міждисциплінарні програми), введені різні рівні освіти — бакалавр, магістр, доктор, а також різні форми неперервної освіти. Крім того, за зразком США введено систему залікових одиниць, яка дає змогу змінювати напрями підготовки, припиняти навчання та поновлювати його у зручний час, переходити до інших ВНЗ Центральної та Східної Європи чи на інші факультети.

Багато чого змінилось і в управлінні вищим навчальним закладом. Після довготривалого періоду централізованого управління стала помітною тенденція до децентралізації прийняття рішень, автономії вищих навчальних закладів і підвищення ролі колективних органів управління. Значні зміни відбулись у взаємовідносинах між органами управління навчальними закладами та урядом, з одного боку, та всередині самих ВНЗ — з іншого. У концепції реформування освіти, що була прийнята у 1998 р., уряд гарантував відмову від планування та контролю, зокрема вищої освіти, залишивши за собою тільки право на так зване дистанційне управління [1, 116]. Приватні вищі навчальні заклади взагалі вільні від колективного управління. Рішення приймаються особисто ректором чи президентом, водночас сенат і факультетська вчена рада є винятково дорадчими органами. При цьому, якщо державні навчальні заклади в загальному і цілому працюють негнучко, то приватні склади здатні швидко реагувати на мінливі потреби попиту на освіту і на конкретних спеціалістів на ринку праці.

Оскільки очевидно, що ринковій економіці у процесі становлення потрібні фахівці з таких дисциплін, як економіка, менеджмент, маркетинг і правознавство, більшість приватних навчальних закладів орієнтовані на підготовку за цими напрямками. Як зазначалося раніше, переважна кількість приватних вищих навчальних закладів пропонують трирічний курс навчання з присвоєнням ступеня бакалавра. Лише 12 навчальних закладів освіти надають ступень магістра. Інші навчальні заклади очікують рішення з боку компетентної влади щодо надання їм права присвоєння ступеня магістра [12].

Після 1990 р. державні вищі навчальні заклади почали привносити до своєї діяльності ринкові елементи. Зокрема, пропонували переважно програми платного заочного (вечірнього) навчання, що дало змогу поліпшити фінансовий стан ВНЗ. Водночас плата за навчання на програмах денної форми заборонена Конституцією [11].

Отже, можна констатувати, що впродовж останнього десятиліття у ході реформування вищої освіти у Польщі спостерігалися такі суттєві зміни у сфері державного управління освітою:

- децентралізація і демократизація управління освітою;
- підвищення автономії ВНЗ;
- громадський контроль за рішеннями міністерств, розподілом коштів бюджету, діяльністю ВНЗ;
- повна ліквідація монополії держави на створення навчальних програм і підручників;
- вільна навчальна та економічна діяльність вищих навчальних закладів.

На відміну від первісної моделі вищої освіти, яка була підпорядкована державній і партійній владі, у діючій моделі враховані соціальні фактори, а контроль за якістю освіти відіграє істотну роль. Також зростає роль вищої освіти у стимулюванні регіонального розвитку, створенні регіональних інноваційних мереж і культурної атмосфери. Все це суттєво впливає на ухвалення рішення про розміщення підприємств, пов'язаних з передовими технологіями, саме в певному регіоні.

В Угорщині у 1990 р. система вищої освіти складалася з коледжів професійної освіти та університетів академічного профілю. Коледжі відрізнялися один від одного за термінами навчання та дипломами, а університети — за організаційними структурами та напрямками підготовки. У деяких галузях функціонували “професійні університети” (сільське господарство, підприємництво, медицина). Такий дуалізм в отриманні вищої освіти є однією з характерних особливостей угорської системи вищої освіти. Як доповнення до цих двох класичних видів освіти у 1998/99 навчальному році було введено вищу професійну освіту.

Сьогодні система навчання в деяких університетах і коледжах ще однорівнева. Дворівневу систему навчання було заплановано ввести повсюдно у вересні 2007 р. Навчальні програми мають чітко означений профіль, їх успішне виконання гарантує отримання визначених дипломів. Система залікових одиниць, прийнята в університетах Угорщини, виключає можливість переходу студентів після початку навчання на інші факульте-

ти свого ВНЗ та в інші вищі навчальні заклади, а також можливість припинення навчання на неозначений термін та поновлення його у зручний для студента час з того самого рівня, де воно було перерване. Випускники коледжу, які бажають продовжити навчання в університеті, повинні скласти спеціальні вступні іспити. Це ж саме вимагається від випускника університету, якщо він бажає отримати спеціальність, яку пропонує тільки коледж. Наприклад, випускник педагогічного факультету університету не може працювати в початковій школі, для цього йому потрібний диплом про закінчення педагогічного коледжу за спеціальністю “вчитель початкових класів” [9].

Коледжі та університети наділені правом самостійно видавати встановлені державою дипломи без участі у цьому процесі незалежних екзаменаційних рад. Якість системи вищої освіти контролюється “на виході” інституційними органами управління вищою освітою та службою зайнятості. Централізовано оцінюванням якості вищої освіти в Угорщині займаються Рада вищої освіти і науки при Міністерстві освіти та Угорський Акредитаційний комітет. Останній був утворений у 1997 р. і з того часу не тільки ліцензує кожен факультет університету і коледжу, а й відіграє важливу роль у присвоєнні державних грантів. Провідними органами, що представляють установи вищої освіти, є Конференція Угорських ректорів і Конференція директорів коледжів. Іншою особливістю угорської системи вищої освіти є її селективність. Це характерна риса системи вищої освіти всіх країн, які раніше входили до складу РЕВ [17]. Високі академічні вступні вимоги, які встановлюють централізовано адміністративні органи, зумовлюють фактично і соціальну селекцію. До початку реформ прийом до ВНЗ також перебуває під політичним контролем.

Крім того, для системи вищої освіти Угорщини є характерною її ізольованість від соціально-політичного життя. Така система слугувала механізмом відтворення еліти, яка традиційно була далека від соціально-економічних реалій. На думку угорських спеціалістів, вона була спроможна адаптуватися до будь-яких політичних і соціально-економічних реформ. Оскільки ця система вижила в умовах тоталітарного режиму, то можна було сподіватися, що виживе й в нових умовах, після зміни політичної системи, бо автономія, надана ВНЗ, сприяє збереженню елітарних структур [15].

Швидкий процес реформування вищої освіти в Угорщині розпочався в середині 90-х років. За

оцінкою експертів, він був найбільш значним за всю історію угорської вищої школи. Закон про вищу освіту, що набрав чинності у 1993 р., хоча і не продемонстрував радикальних відмінностей від колишньої системи вищої освіти, але вже включав деякі елементи реформи і був позбавлений ідеологічної жорсткості попередньої системи. Внаслідок цього швидко зростала чисельність студентів. У 1999 р. були внесені зміни до закону, які ініціювали реформи, сфокусовані передусім на змінах у структурі ВНЗ, насамперед освітніх програм, і на поліпшенні якості навчання. Було також передбачено заснування регіональних центрів освіти з проблем задоволення регіонів фахівцями. Університети і коледжі повинні були об'єднатися та ввести дворівневу систему навчання. Якщо у 1993 р. було зареєстровано 25 університетів і 24 коледжі, то на сьогодні національна система складається з 18 університетів і 13 коледжів. Крім того, в Угорщині відкрилися 2 приватних і 5 католицьких університетів, а також 12 приватних і 22 католицьких коледжі [16].

Інша важлива реформа стосувалася надання студентам кредитів на навчання і введення кредитно-модульної системи у 2003 р., а також скасування вступних іспитів в університети у 2005 р. Кредитно-модульна система тепер є обов'язковою в усіх ВНЗ, а прийом ведеться на основі атестату середньої школи.

Інтенсивне реформування вищої школи показало, що закон про вищу освіту 1993 року не вніс істотних змін, тому у 2005 р. був прийнятий новий закон, який був узгоджений з принциповими положеннями Болонського процесу.

Політичні зміни у країні призвели до відміни політико-адміністративного впливу на вищі навчальні заклади. Політика залучення молоді до вищої освіти в Угорщині наближає її до країн Західної Європи.

Нова політика спрямована також на створення атмосфери конкуренції між ВНЗ за кількість студентів, від якої залежить обсяг їх фінансування з державного бюджету. Це свідчить про значні зміни у ставленні суспільства до вищої освіти. За таких умов поступово відбувається перехід від елітарної вищої освіти до масової.

Зусилля уряду Угорщини переважно спрямовані на перехід до дворівневого навчання. Сьогодні акредитовані 102 бакалаврські програми, водночас магістерські програми ще перебувають на стадії розроблення. Введення нових програм навчання швидше за все потребує втручання парламенту.

В останні 15 років угорська система вищої освіти енергійно реформується, намагаючись відновити свою важливу роль у суспільстві, втрачену з історичних причин. Водночас вона прагне до інтеграції в європейський простір. Поки що не можна з упевненістю сказати, що цей процес завершиться до 2010 р., як заплановано. Але вже можна вважати, що реформування вищої освіти — це тепер справа не тільки Будапешта, а й загальноєвропейське питання. Проте, незважаючи на істотний прогрес, угорська вища освіта все ще має серйозні проблеми через недостатнє фінансування з національного бюджету.

Таким чином, розглянувши процеси реформування вищої освіти у країнах Центральної та Східної Європи в загальних рисах, можна зазначити як спільні риси, так і досить багато певних розбіжностей, що характеризують освітні відносини в кожній окремій країні. У цілому реструктуризація вищої освіти у країнах ЦЄ визначається такими спільними рисами:

- схожі стартові позиції для реформ;
- проведення перебудови вищої освіти у таких масштабах і такими темпами, які були невідомі Західній Європі;
- здійснення перебудови в умовах нормативної невизначеності та за наявності необхідності не лише переглянути законодавчі засади функціонування вищої освіти, а й переосмислити саму її місію;
- оновлення законодавчої бази, насамперед прийняття нового закону про вищу освіту в кожній окремій країні;
- існування проблеми кадрів — у нових умовах виникла потреба оптимізувати викладацький склад, щоб вийти на нові програми навчання;
- поява приватних вищих навчальних закладів;
- безкоштовне навчання у ВНЗ державної форми власності;
- перетворення вищої освіти з елітної на масову;
- різке збільшення чисельності студентів;
- визначення на законодавчому рівні автономії вищої школи;
- функціонування вищої освіти в умовах хронічного недофінансування;
- узгодження процесу реформування вищої освіти з принциповими положеннями Болонської декларації (введення трьох освітньо-кваліфікаційних рівнів, кредитно-модульної системи навчання та ін).

З огляду на викладене зазначимо, що в кожній країні існують свої національні особливості побудови освіти. А відтак зростає усвідомленість того, що немає універсальної моделі вищої освіти, що кожна країна повинна шукати власну модель. При цьому вона має спиратися на власний досвід і досвід інших країн. Лише за таких умов можливо прогнозувати успішність реформ у сфері вищої освіти.

Як було вже зауважено, реформа системи вищої освіти у країнах ЦСЄ почалася з послаблення жорстких зв'язків між академічною та економічною системами із надання автономії університетам. Уже в середині 90-х років XX ст. стало зрозуміло, що отримання безмежної автономії викликало істотні складності. На думку П. Скота, цей факт можна пояснити таким чином: по-перше, непередбаченими умовами зовнішнього середовища, викликаними переходом від планової економіки до ринкової; по-друге, лібералізація академічних структур виявилася дуже непрактичною: формулювання нових законів про вищу освіту часто-густо були утопічними, важкими для реалізації в умовах, коли кадровий склад залишався тим самим, а матеріальна база руйнувалась [5, 51].

Після 1993 р. основну увагу університетів було перенесено на розширення розвитку вищої освіти з метою задоволення нових соціально-економічних потреб. Розпочався період експериментів з новими академічними програмами, методами, структурами та ін. Багато навчальних закладів переробили свої програми на зразок "англосаксонської моделі" (бакалавр, магістр, доктор), пізніше зафіксованої як зразок європейського стандарту вищої освіти в Болонській декларації. Більшість ВНЗ перейшли на модульну систему підготовки, а процес навчання почав будуватися за системою кредитів, що розширило для студентів можливість вибору навчальних курсів. Кількість вузькоспеціалізованих програм, орієнтованих на підготовку студентів до конкретної роботи, скоротилась, і, як результат, навчання почали проводити за більш широкими напрямками. Значні зміни відбулися у формах оцінювання знань студентів. Перевага надавалася письмовим іспитам і виконанню різного роду проектів. Набули розвитку міждисциплінарні форми навчання. Варто вказати на зміцнення у цей час контактів між ВНЗ Центральної та Східної Європи та ВНЗ Західної Європи.

Зміни у вищій школі ЦСЄ необхідно розглядати в контексті швидких темпів економічної

інтеграції Західної Європи та нової політичної, соціальної та економічної реальності на європейському континенті в цілому, яка за цим неминуче слідувала. Експерти Ради Європи та Європейського Союзу вважають, що процес реформування вищої школи в Центральній та Східній Європі надасть їй можливість відродити європейські гуманістичні традиції й відновити загальні принципи академічних свобод та університетської автономії.

Значимо, що як успіхи, так і проблеми реформування вищої освіти у країнах ЦСЄ зумовлені особливостями їх суспільно-історичного та економічного розвитку, але, у свою чергу, сама система освіти є вагомим чинником розвитку зазначених країн. На наш погляд, державна політика цих країн у галузі освіти значною мірою спрямована на стимулювання її розвитку. Вивчення проблеми державного управління освітою у країнах "перехідного періоду" дає можливість виокремити деякі моменти, що можуть бути використані у процесі формування й реалізації державної політики в галузі освіти України. Це прагнення надати рівні можливості щодо здобуття освіти усім громадянам; створення умов для залучення молоді до надбань світової науки і культури при збереженні національних традицій в освіті; орієнтація освіти на всебічний розвиток особистості, розвиток самостійності, ініціативи, творчої індивідуальності; посилення уваги до проблем інформатизації освіти; швидке реагування на потреби часу, економіки, суспільства і відповідне орієнтування змісту освіти та виховання; різнобічна фінансова підтримка розвитку освіти.

Виявлені та узагальнені особливості реформування вищої освіти в Польщі, Угорщині, Словацькій та Чеській республіках свідчать, що практично всі досліджені країни з перехідною економікою зіткнулися з проблемами адміністративного реформування. Кожна із зазначених країн пройшла етап політико-адміністративного збурення, пов'язаний з розподілом владних повноважень, хоча тривалість і гострота таких збурень були різними та зумовлювалися переважно прийняттям політичного рішення щодо євроінтеграції. Є підстави стверджувати, що системного і конструктивного характеру реформи вищої освіти в цих країнах набули у зв'язку з отриманням ними статусу країн-кандидатів на членство в Європейському Союзі, оформленням відповідних угод з ЄС і прийняттям комплексу зобов'язань щодо адміністративної спроможності управління реформами.

У цілому, як вважає Т. В. Фініков, досвід реформ країн ЦСЄ для України має бути не стільки певним набором рецептів вирішення проблем, скільки поштовхом для формулювання власних законодавчих рішень, визначення їх перспективних варіантів чи, навпаки, таких, що заводять у глухий кут, фіксації ключових індикаторів, відхилення від яких загрожує втратою орієнтирів [6, 26].

Дослідження світових тенденцій, насамперед тенденцій реформування вищої освіти країн Центральної та Східної Європи, закладає основу для реального відродження української вищої школи, прогнозування її подальшого розвитку, вдосконалення системи державного управління освітньою сферою.

Література

1. Вацко Я. Р. Демократизація управління освітою в Україні і Польщі в контексті загальноєвропейських освітніх процесів XXI ст. // Вісн. УАДУ. — 2002. — № 3. — С. 116.
2. Галаган А. И. Образовательные реформы последнего десятилетия XX века в странах Центральной и Восточной Европы // Соц.-гуманит. знания. — 2002. — № 2. — С. 209.
3. Павловський К. Трансформації вищої освіти в XXI столітті: польський погляд. — К.: Навч.-метод. центр "Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2005.
4. Савина А. К. Польша: образовательная политика государства для XXI в. // Педагогика. — 2002. — № 8. — С. 80.
5. Скотт П. Реформы высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы: попытка анализа // Alma-mater. — 2001. — № 11. — С. 51.
6. Фініков Т. В. До законодавства про вищу освіту Польщі, Росії, України, Чехії: Ситуація та міркування. — К.: Таксон, 2002.
7. Bidkowski F. Almanach Panstw Swiata. — Warszawa: Ksiazka Wiedza, 2003.
8. Główny Urząd statystyczny. Oświata i wychowanie w roku szkolnym 1997/98. — Warszawa, 1999.
9. Hungary-substantial modernization: summary (1999). — <http://www.worldbank.hu/data/sndpsummary.html>
10. Investing in Central and Eastern Europe // Financial Times, 2001. — July. — P. 1–11.
11. Konwencja Praw Dziecka. ONZ. — Krakow, 1993.
12. Mały rocznik statystyczny Polski 2002. — Warszawa, 2002.
13. Polska w obliczu współczesnych wyzwań edukacyjnych / Komitet Prognoz "Polska w XXI wieku" przy Prezydium PAN. — Warszawa, 1991.
14. Raport o rozwoju społecznym — Polska 1998. Dostęp do edukacji. — Warszawa, 1998.
15. Regular reports from the European commission on Hungary's progress towards accession, 1998–2003. — <http://europa.eu.int>
16. Szegvari P. Methods and techniques of managing decentralization reforms in Hungary. OSI/LGI, 2002. — <http://lgi.osi.hu/publications/>
17. Thomas von Ahn. Higher education in Hungary. Forum EAIE. — 2005. — Vol. 7, no. 3.

Творчо осмислений досвід реформ освіти може сприяти формулюванню власних законодавчих рішень України. Дослідження тенденцій реформування вищої освіти країн Центральної та Східної Європи закладає основу для реального відродження української вищої школи.

Творчески осмысленный опыт реформ образования может способствовать формулированию собственных законодательных решений Украины. Исследование тенденций реформирования высшего образования стран Центральной и Восточной Европы закладывает основу для реального возрождения украинской высшей школы.

Creatively studied experience of reforms of education can help to formulate own legislative decisions of Ukraine. Research of tendencies of reforming of higher education of the countries of Central and the East Europe pawns a basis for real revival of the Ukrainian higher school.

Надійшла 17 червня 2008 р.